

Toponimia

→«*morazko azentu*»en elkarketaz gertatzen bide dira.

Hizkuntza batetan →*azentua* eta *tonuak* batera datozenean, azentudun lekuetan baizik ez dira aurkajartzen.

Altuerako aurkakotasuna erlatiboa da, ez absolutua.

Tonuak ez du, dena dela, →intonazioa baztertzen. →Azkuek, eta beste batzuk ere, euskal azentuan *tonuari* dagokiona, →*intentsitateari* dagokionari nagusitzen zaiola uste izan zuten.

J. R. Zubiaur
itz.: *Txillardegi*

Ik. INTONAZIOA; AZENTUA

Toponimia

toponimia / *toponymie* / *toponymy*

Toponimia, leku-izenen jatorriaz, herrialdeko hizkuntzarekiko haien erlazioetaz, beste herrialdetako hizkuntzekikoetaz edo desagerturiko hizkuntzekikoetaz arduratzen den →linguistikaren zatia da. Lurralde jakin batetako leku-izenen multzoari ere *toponimia* deritza, *toponimia handia* eta *toponimia gutia* bereziz, lekuaren handitasunaren arabera.

Toponimiak konstatazio jakingarri hau egiten du, besteren artean: herrialde batetako leku-izenen eta hartan mintzatzen den hizkuntzaren artean ez dela maiz erlaziorik ikusten. Honela, eta →substratuen eragina dela medio, euskarazko hainbat leku-izen aurki daiteke euskara aspaldidanik galdua duten Andorra eta Errioxa Garaian, esaterako.

TOVAR, Antonio

Valladolid-en jaio zen 1911an. 1942an Salamanca-ko unibertsitatara irakasle bezala helduko da 1951tik 1956ra dagoen tartean bertan erretore delarik.

Buenos Aires, Tucuman (Argentina), eta Illinois-ko (Estatu Batuak) unibertsitateetatik igaro ondoren Tübingen-era (Alemania) dator. Hemen azken hamabi urte hauetan Hizkuntzalaritza konparatuko katedraren arduradun izan da.

Tovar idazle oparoa da. Liburu eta artikulu asko idatzi du hizkuntza desberdinetan, eta ez hizkuntzalaritzaren alorrean bakarrik; filologia, arkeologia, historia etab. ere bere iker-lanen eremuan sartu dira.

Euskarari eskaini dizkion idatzien artean aipa ditzagun *La Lengua Vasca* (1954) *El euskera y sus parientes* (1959), *Mitología e ideología sobre la lengua vasca* (1980)

Euskararen alorrean egin dituen lan baliotsuengatik Ohorezko euskaltzain dugu ikertzaile nekagaitz hau.

Trabatua

trabado / *entravé* / *blocked*

→Kontsonantez bukatzen den →silaba batetan dagoen →bokalarri esaten zaio *trabatua*. Bokal *trabatua* bokal →askeari aurkajartzen zaio. *Gurdi* hitzean, [u] *trabatua* da, ez, ordea, [i] bokala.

Transfert

transfert / *transfert* / *carryover*, *transfer*

Berez multzo bati dagokion unitate bat, zenbait aldiz beste multzo bati dagozkion →erregelen arabera erabilia aurkitzen dugularik, «translazio» edo «transfert» bat gertatu dela esaten dugu (Tesiñère).

Esate baterako: *pizti ikaragarria* da perpausean, «ikaragarri» hori →adjektiboa da. Baina *ikaragarri zehaztu* da perpausean, →adberbio gisa erabiltzen da (= *ikaragarri*).

→Hitzak, adjektiboen multzotik adberbioen multzora pasatuz, →*klase-transfert* bat jasan du.

Transformazioa (Harris-Chomsky)

Transformazioen betekizun orokorra hau da: intuizioz erreparatzen ditugun desberdintasun semantikoak, nahiz aktualizatutako katean ageriko desberdintasunik ez egon, formalki azaltzea, eta, era berean, bi perpaus desberdinen semantikazko berbertasuna azaltzea.

Harris-ek (1952ko «Discourse Analysis» delakoan bereziki) ia beti aipatzen du perpausen →baliokidetasuna; eta hau, beraren ustez, →esanahietara jo gabe, forma eta →banaketak soilik kontutan hartuz muga daitekeela dio (esandako izk., 19). Perpaus-molde batetik bestera igarotzean, elementu lexikalak beren horretan uzten dituzte transformazioek (→flexioari dagozkion aldaketa batzuk gora-behera); harreman gramatikal eta semantiko berberak gertatzen dira unitate lexikalen artean; →adierazia, bere

funtsezko moldean bederen, ez da aldatzen; transformazioak, ordea, elementuen ordena alda dezake, zati hau edo hura azpimarratuz (topic-comment), elementu semantiko batzuk gaineratuz edo kenduz; edo perpausetako batek, besteak baino elkarketa-aukera gehiago izatea gerta daiteke. Formula hauek: «N₁ vVN₂» eta «N₂V+N₁» (= «N₂ vbe Ven by N₁») baliokideak dira; alegia, transformazio bidez daude loturik, elementu lexikal berberen →txertakuntza posible delako (hau-

takortasun berbera):

(The boss)_{N1} (fir-v-ed_v) (Jim)_{N2} → Jim_{N2} was_{vbe} fired_{ven} by the boss_{N1}

Bere ikerbidearen onuragarritasunaz erabat sinetsirik, berak emanda zituen adibide ugarien kontra-garrantzi egokia ez zuen erreparatu ere egin. Transformazioen azalpena ezin daiteke →banaketa-gaitasunetara muga. Eta honek ondorio honetara darama →Chomsky: nahiz eta →corpus bat nahi bezain handia izan, egin daitekeela berorren bitartez, eta beste laguntzarik gabe, hizkuntza baten gramatika osorik, horretarako idorobiderik («discovery procedures») batere ez dagoelako. Harreman horiek ez dira, besterik gabe, «azalean» erreparagarri. Banaketazko erregularitasunak, →hiztunaren →gaitasunari loturik dauden errealitate-agerpen abstraktuagoak dira. Haurrak, esate baterako, ez du ikasten perpaus aktiboak pasibo bihurtzen, baizik-eta →edukinen →adierazpenen bi hautu ditugula. →Sakoneko egitura berberaren bi →eratorpen desberdinen aurrean gaude-nean, bion arteko harremana badago transformazio bidez. Xehetasun gehiago nahi izanez gero, ikus *Banaketa*, *Gramatika: ulerbide batzuk*, eta *Estrukturalismotik Gramatika Sortzailer*a artikulua. Txillardegi

Transkripzioa

transcripción / transcription / transcription

Transkribatzea, hizkuntza mintzatuaren unitate →diskretuak eta unitate grafikoak bata bestearekin zehazki egokieraztea da; transkripzio fonetikoak ere egokierazi egiten

ditu hizkuntza batetako →fonemak Nazio-arteko Alfabeto Fonetikotik harturiko →ikur banarekin. Transkripzioa (hautaturiko →alfabetoia edozein delarik ere) argi eta garbi berezi beharra dago →izkribakeratik. Transkripzioak esan dena forma grafikotan gordetzeko joera du ezer gehitu edo ezabatu gabe. Izkribakera, aldiz, →sistema gutxi-asko autonomia da.

Translazioa

translación / translation / translation

Hitz bat, A →klasekoa izanik ere, B klasekoa balitz bezalaxe erabiltzen denean, *translazio* bat dela esango dugu. Esate baterako: *oso gizona da*, beste perpaus honekin aldera dezagun, *oso ederra da* rekin; →banaketari dagokionez, klase berekoak dira [gison] eta [edēf]; nahiz lehenengo →izena izan, eta →adjektiboa bigarrena. Kasu horretan, *translazio* bat gertatu dela esango dugu: *gizona* (biziduna, izena), *ederra* adjektiboaren kide gisa agertzen da.

Triala

trial / triel / trial

→Izen-→kategoriaren →kasu gramatikal bati esaten zaio *triala*: hizkuntza batzutako izen kontagarrietan, «bat» (→singularra), «bi» (→duala) eta «hiru baino gehiago» (→plurala) kontzeptuei oposatuz, «hiru» kontzeptua adierazten du.

Trinkoa

denso / dense / compact

Terminologia zaharrean, aho-muskuluen →teinkadura ahulari buruz neurrigabea den aire-igorpen oso bortitz batez gauzatzen diren →kontsonante →hersharia (terminologia horretan «mutuak» deituak) izendatzen ditu trinko hitzak. Indartsuegia dirudi airearen presioak eta sarritan hats-ukaldi edo →hasperenketa moduko zerbait sortzen du.

Triptongoa

triptongo / triptongue / triphthong

→Bokalezko hiru tinbre desberdin dituen →bokala da triptongoa; adibidez, *beau* frantses zaharrean edo *fire* eta *house* ingelesezko hitzak.

TROUBETZKOY, Nicolai

1890ean jaio zen Moskun familia aris-tokratiko baten barruan. Oso gaztetandik (13-15 urte) hizkuntzalaritzaz arduratzen hasi zen.